

С.В. Колесніков, викладач каф. кримінального права та кримінології Ун-ту внутр. справ

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НЕПОВНОЛІТНІХ: СПЕЦІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ

Все частіше діти стають жертвами сексуального насильства. За словами судді Верховного суду Я.Мачужак, яка вивчала судову практику у справах про сексуальні злочини, скоєні відносно малолітніх та неповнолітніх, у 1996 р. із кожної області надійшло по шість кримінальних справ (усього близько 150). За той же рік постраждало 7 тисяч неповнолітніх, і близько 70% з них - від сексуальних посягань [1].

Злочини, що входять у групу статевих, посягають на різноманітні безпосередні об'єкти. Так, згвалтування, примушування жінки до статевого зв'язку або задоволення статевої пристрасті в іншій формі, що чиниться всупереч бажанню жінки, порушують її статеву свободу, яка і є безпосереднім об'єктом названих злочинів.

Взагалі статева свобода як складова частина особистої свободи є можливістю самовизначення особистості в статевих відносинах. Але поняття статевої свободи як об'єкта кримінально-правової охорони значно вужче. Це не свобода у виборі способів статевого задоволення, а свобода від насильства. Отже, статева свобода – це гарантована суспільством свобода волевиявлення особистості (бажання або небажання) у запропонованому іншою особою статевому контакті.

У групі, що об'єднує усі статеві злочини, виділяється така підгрупа, як статеві злочини, спрямовані проти неповнолітніх, зокрема, згвалтування неповнолітньої (ч.3 ст.117 КК України), згвалтування малолітньої (ч.4 ст.117 КК), мужолозтво з неповнолітнім (ч.2 ст.122 КК) тощо. Усі злочини вказаної підгрупи мають свій особливий об'єкт посягання, відмінний від раніше названого.

Щодо цього об'єкта статевих злочинів проти неповнолітніх у літературі висловлені різні думки. Об'єктом статевих злочинів стосовно неповнолітніх визнається їх нормальний статевий розвиток. Проте деякі автори вважають, що статеві злочини у відношенні до неповнолітніх мають своїм безпосереднім об'єктом не тільки нормальний статевий розвиток і статеве виховання молодого покоління, але і його статево недоторканність [2, с.72]. Чимало авторів таким об'єктом визнають статево недоторканність неповнолітніх [3, с.107; 4, с.299; 5, с.67; 6, с.179]. Проф. І.Д.Шаргородський вважав, що статеві злочини проти неповнолітніх порушують їхній нормальний розвиток [7, с.95]. Проф. А.А. Піонтковський – статево недотор-

канність і нормальний розвиток неповнолітніх. [8, с.627]. Г.А. Мендельсон з цього приводу писав про здоров'я і нормальний розвиток неповнолітніх [9, с.166]. А.Н. Ігнатов називає як об'єкт цих злочинів нормальний фізичний і моральний розвиток неповнолітніх [10, с.193]. Правда, у своїй наступній роботі автор говорить про нормальний статевий розвиток неповнолітніх як про загальний об'єкт розглядуваних злочинів [11, с.10], проте аналізуючи окремі злочини цієї групи, він оперує поняттями: «нормальний фізичний і моральний розвиток», «статева недоторканність», хоча ці поняття не однакові за змістом [11, с.146, 161].

Якщо статева недоторканність розуміти як забезпечену законом заборону вступати в статевий зв'язок із неповнолітнім, то виникають сумніви щодо можливості визнання правової заборони об'єктом посягання.

З думкою, що «статева недоторканність – об'єкт статевих злочинів проти неповнолітніх», погодитися важко. Його значно легше спростувати, ніж обґрунтувати.

Недоторканність у загальному вигляді, незалежно від того, про недоторканність якого блага або яких суспільних відносин йде мова, є вираженням охоронної функції держави. Це встановлено нормами права заборона порушувати певні блага, певні суспільні відносини. Існують поняття: недоторканність державної та індивідуальної власності, недоторканність особи тощо. Проте загальновизнано, що, наприклад, при крадіжці об'єктом посягання є державна й індивідуальна власність (право власності), а не їх недоторканність. При незаконному позбавленні волі об'єкт – особиста свобода громадян, а не її недоторканність. Нарешті, при тілесних ушкодженнях об'єктом визнається не тілесна недоторканність, а здоров'я особи. Отже, недоторканність не може виступати в ролі об'єкта кримінально-правової охорони, тому що сама вона є закріпленою в законі гарантією права власності, свободи особи, її здоров'я, життя, честі та гідності.¹ Статева недоторканність є тією ж гарантією по відношенню до статевої свободи дорослих і нормальному статевому розвитку неповнолітніх.

Твердження інших названих авторів, які вважають об'єктом розглядуваних злочинів «нормальний розвиток неповнолітніх» або навіть їх «нормальний фізичний і моральний розвиток», також не можна визнати правильними. Нормальному розвитку неповнолітніх може заподіюватися шкода багатьма різноманітними за своєю юридичною природою злочинами. Такими є: побої і катування (ст.107 КК), залишення без допомоги особи, яка знаходиться у небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження за малолітством (ст.111 КК), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст.208 КК) і багато інших злочинів. Отже, визнання об'єктом стевих посягань не відбило б специфіки цих злочинів.

---

¹ Тлумачний словник пояснює значення цього поняття наступним чином: «недоторканий – який охороняється законом від посягань з боку кого-небудь» [12, с.839].

Ці міркування лежать в основі висловленого П.П. Осиповим погляду на існування двох відносно самостійних груп статевих злочинів, а саме:

а) ті, що мають своїм безпосереднім об'єктом тільки правильне статеве виховання (розпусні дії),

б) ті, що мають своїм безпосереднім об'єктом нормальний статевий розвиток у цілому (насильницькі або ненасильницькі статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) [13, с.5].

Одначе викликає заперечення запропонована ним класифікація статевих злочинів за ознакою безпосереднього об'єкта посягання. Автор визнає, що процес нормального статевого розвитку осіб, що не досягли шлюбного віку, містить у собі дві сторони: статеву зрілість і статеве виховання [13, с.5]. Значить, шкода, заподіяна якійсь одній стороні, шкідливо відіб'ється на всьому процесі розвитку. Тому недоцільно поділяти статеві злочини на такі, що завдають шкоди тільки статево вихованню, та ті, що спричиняють шкоду процесові статевого розвитку в цілому. Вважаємо обгрунтованим зауваження Я.М.Яковлева про те, що «моральне розбещення підлітка, передчасний розвиток його сексуальності тягне за собою не менш шкідливі для нашого суспільства наслідки, ніж фізична шкода, заподіяна його організму передчасним статевим життям» [2, с.74].

Не можна, звичайно, заперечувати, що статеві злочини завдають шкоди нормальному фізичному і моральному розвитку неповнолітніх. Але особливість їх полягає в тому, що насамперед вони порушують не загальний нормальний розвиток дітей і підлітків, а їх нормальний статевий розвиток.

На думку А.А.Піонтковського, об'єктом ненасильницьких статевих зносин з особами, що не досягли статевої зрілості, а також розбещення малолітніх і неповнолітніх є здоровий статевий розвиток цих осіб [15, с.223–225].

Дійсно, малолітні і неповнолітні, що не досягли статевої зрілості, не володіють статевою свободою. У зв'язку з тим, що закон не переслідує вступ у добровільний природний статевий зв'язок із неповнолітніми, що досягли статевої зрілості, варто визнати, що вони мають часткову статеву свободу. Тому при згвалтуванні неповнолітньої, яка досягла статевої зрілості, порушується як статева свобода, так і її нормальний статевий розвиток, оскільки досягнення біологічної зрілості не свідчить про завершення процесу її морально-статевого формування. Сказане підтверджується встановленням кримінальної відповідальності не тільки за насильницькі, але й за добровільні (природні й інші) статеві зв'язки з малолітніми неповнолітніми особами, що не досягли статевої зрілості. Ці особи за своїми психофізичними якостями ще не підготовлені до вступу в статеве життя без серйозної шкоди для свого здоров'я. Вони перебувають у процесі статевого розвитку. Тому об'єктом кримінально-правової охорони, а отже й об'єктом статевих злочинів проти дитинства і юнацтва точніше називати нормальний статевий розвиток неповнолітніх.

Обґрунтована думка про те, що статевий розвиток не зводиться тільки до фізіологічного процесу статевого дозрівання, що воно припускає і формування моральних поглядів у сфері статевих відносин.

За своїм змістом нормальний статевий розвиток особистості в нашому суспільстві, як ми гадаємо, містить у собі: 1) правильний фізичний розвиток статевої системи людини; 2) формування її моральних поглядів щодо статевих відносин; 3) умови, за яких цей розвиток і формування відбувається. Під правильним розвитком статевої системи людини тут варто розуміти досягнення особистістю такого біологічного стану, при якому статеві функції (злягання, зачаття, виношування плоду, пологи і вигодовування дитини – для осіб жіночої статі; злягання і запліднення – для осіб чоловічої статі) стають природною функцією організму, тобто не завдають істотної шкоди здоров'ю.

Але в науці зустрічається й інша точка зору. Так, наприклад, П.П.Осипов розглядає статевий розвиток як двоєдиний процес статевого дозрівання і статевого виховання [13, с.5]. Варто погодитися з П.П.Осиповим, але потрібно зауважити, що однією із сторін цього розвитку є не саме виховання, а ті моральні якості, що виробляються у неповнолітніх в результаті статевого виховання.

Таке розуміння поняття нормального статевого розвитку особистості має два суттєвих моменти: Перший. Фізичне і моральне формування особистості в статевому, як і в будь-якому іншому, відношенні немислимо поза суспільним середовищем, поза певних соціальних умов. Другий. Самі ці умови визначають якість статевого, як і будь-якого іншого, формування особистості. Ці умови являють собою найцінніше соціальне завоювання й охороняються всім устроєм нашої держави. Морально-статеве формування людини з юних років стане потім частиною її загального морального і фізичного образу як особистості. Тому умови цього формування з необхідністю включаються в поняття нормального статевого розвитку неповнолітніх як об'єкта кримінально-правової охорони. Як відомо, суспільні відносини – це складне явище, що являє собою сукупність окремих елементів або сторін. Серед цих елементів можна виділити учасників (суб'єктів) суспільних відносин, «власне» відносини й умови їх існування [16, с.30]. Таке розчленування необхідне для виділення тих елементів суспільних відносин, що їх безпосередньо зачіпають ті чи інші злочинні діяння. Це можливо лише при теоретичному аналізі. В дійсності ж ці елементи тільки у своїй єдності й утворюють те суспільне відношення, що може бути порушене злочином. Обидві сторони статевого дозрівання (фізіологічна і соціально-психологічна) не є ізольованими одна від одної. Прискорений розумовий і моральний розвиток неповнолітнього може викликати прискорення його статевого дозрівання. Можливий також зворотний зв'язок [17, с.16-19]. Але еволюція обох сторін єдиного процесу статевого розвитку відбувається під впливом виховання і навколишнього середовища. Тому сексуальні дії у від-

ношенні до дітей ми відносимо до групи злочинів проти нормального духовного і фізичного розвитку неповнолітніх.

Такий склад об'єкта статевих злочинів проти неповнолітніх здатний, на наш погляд, показати справжню важливість і цінність охоронюваного законом блага, а, отже, ступінь і характер небезпеки тих посягань, що його порушують.

Необхідність такого підходу до оцінки об'єкта злочину відзначається в працях правознавців. Так, професор Н.І. Загородніков пише: «Оцінка суспільної небезпеки злочинного діяння, визначення ваги можливої шкоди або тієї, що наступила, залежать насамперед від того, що є об'єктом злочину, наскільки цінне і важливе благо порушується таким діянням» [18, с.26].

Отже, підгруповим об'єктом, тобто об'єктом підгрупи, що включає в себе статеві злочини проти неповнолітніх, є нормальний статевий розвиток неповнолітніх. У кримінально-правовій науці прийнятий тричленний розподіл об'єкта: загальний, родовий, безпосередній. Проте у зв'язку з комплексним «складовим» характером визначених груп суспільних відносин (наприклад, існування особистості нерозривно пов'язане з такими її правами, благами, інтересами, як життя, здоров'я, свобода, статеві свобода і т.п.) припустима і подальша деталізація – визнання двох або більше групових об'єктів, або поряд із груповим підгрупового або підгрупових об'єктів [16, с.115].

Коло злочинних діянь, що посягають на вказаний об'єкт, ширше ніж коло злочинів, що порушують статеву свободу дорослих.

Законодавець визнає злочинними не тільки насильницькі статеві зносини, але і ненасильницькі, якщо вони відбуваються з малолітніми або неповнолітніми, які не досягли статевої зрілості; і не тільки статеві зносини, але і розпусні дії, причому закон однаковою мірою охороняє від цих злочинів неповнолітніх підлітків як жіночої, так і чоловічої статі.

Таким чином, статеві злочини проти неповнолітніх мають свій особливий об'єкт, більше коло потерпілих і деякі відмінні способи злочинних дій. Проте, незважаючи на визначені особливості у способах посягань, ці дії за своїми об'єктивними і суб'єктивними властивостями носять специфічний для всіх статевих злочинів сексуальний характер.

З огляду на сказане, поняття статевих злочинів проти неповнолітніх можна визначити як суспільно небезпечні дії об'єктивно сексуального характеру, що чиняться суб'єктом з метою задоволення статевої пристрасті своєї або іншої особи, що порушують нормальний статевий розвиток неповнолітніх.

Виходячи з даного поняття і чинного Кримінального кодексу України, до таких злочинів слід віднести: 1) згвалтування неповнолітньої – ч.3 ст.117 КК; 2) згвалтування малолітньої – ч.4 ст.117 КК; 3) задоволення статевої пристрасті неприродний способом, вчинене щодо неповнолітньої – ч.2 ст.118 КК; 4) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості – ст.120 КК; 5) розбещення неповнолітніх – ст.121 КК; 6) мужолозтво, вчинене щодо неповнолітнього – ч.2 ст.122 КК України.

Проф. М.Д. Шаргородський пропонував навіть ввести в Особливу частину Кримінального кодексу України особливий розділ, присвячений злочинам, спрямованим проти нормального розвитку неповнолітніх. У цьому розділі, на думку автора, повинні бути поєднані статеві злочини проти неповнолітніх із деякими іншими злочинами, що також порушують нормальний розвиток дітей і підлітків [19, с.492-493]. Заслугує, на наш погляд, схвалення й інша думка того ж автора. Суть її полягає в тому, що у визначених випадках необхідно притягати до відповідальності і за добровільний статевий зв'язок з особами, які хоча і досягли статевої зрілості, але не досягли повноліття [19, с.492-493].

Дійсно, у житті мають місце факти, коли статевий зв'язок здійснюється між батьками і дітьми, опікуваними, вихователями і вихованцями, що не може залишатися байдужим для держави. Визнається можливим і доцільним доповнити перелік статевих злочинів статтею такого змісту: "Вступ у статевий зв'язок з особою, яка хоча і досягла статевої зрілості, але не досягла повноліття, турбота про виховання якої була обов'язком винної особи". Вважаємо, що в період, коли виховання покоління молодих людей є одним з першочергових завдань нашого суспільства, існування подібної норми матиме чимале превентивне значення.

Список літератури:

1. Заглада Л. Из зала суда. «У папы под подушкой лежал порнографический журнал» // Всеукраинские ведомости. 1997. 4 июня.
2. Яковлев Я.М. Половые преступления. Душанбе, 1968.
3. Жижиленко А.А. Преступления против личности. М., Л. 1927.
4. Уголовное право. Учебник для юридических школ. М., 1947.
5. Рашковская Ж.С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. М., 1956.
6. Советское уголовное право. Часть Особенная. ЛГУ, 1959.
7. Шаргородский М.Д. Ответственность за преступления против личности. Л., 1953.
8. Пионтковский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. М., 1955. Т.1.
9. Советское уголовное право. Часть Особенная. М., 1964.
10. Советское уголовное право. Часть Особенная. М., 1965.
11. Игнатов А.Н. Ответственность за преступления против нравственности. М., 1966.
12. Новый тлумачний словник української мови. К., 1998. Т.2.
13. Осипов П.П. Половые преступления (общее понятие, социальная сущность и система составов) / Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Л., 1967.
14. Литвиненко А. Защита детей от преступлений // Право України. 1997. №5.
15. Уголовное право. Особенная часть. М., 1959.
16. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М., 1960.
17. Хрипкова А.Г. Разговор на трудную тему. М., 1970.
18. Загородников Н.И. Преступления против жизни. М., 1961.
19. Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. М., 1948.

Надійшла до редколегії 10.01.2000